

dr. Janez Juhant

ŽIVLJENJE JE TRPLJENE IN POTRPLJENJE (JANEZ EVANGELIST KREK)

UVOD

Namen prispevka je premišljati razsežnosti in povezanosti Kristusovega trpljenja in trpljenja njegovih učencev, slovenskih kristjanov v medvojnih in povojnih prevratnih kalvarijah. Sprašujemo se, kaj se je zgodilo našim prednikom in posledično nam, ko so morali po tako strašni poti trpljenja za Kristusom. Obenem predvidevamo, da razsežnost Kristusovega pasijona zadeva tudi vse, ki so si naložili breme maščevanja in iztrebljanja svojih rojakov, saj jih je bila večina zaznamovanih s križem. Trpljenje ostaja stalnica ne le življenja kristjanov, temveč vseh ljudi, zato raziskujemo, ali smo po travmatičnih doživetjih bratomorne vojne in prevrata sposobni medsebojnega vživljanja, dialoga in zavestnega iskanja resnice za preživetje Slovencev in zemljanov. Kristusov pasijon za vse ostaja učna ura življenja in preživetja v svetu ter preskusni kamen njihove človeškosti. Predpostavljamo pa, da v dialogu s sočlovekom in Bogom človek zori za premagovanje in prenašanje lastnega trpljenja in se usposablja za to, da deli tudi trpljenje drugih.

TRPLJENJE IN KRIŽEV POT

Naš krščanski selški rojak in voditelj slovenskega naroda v zahtevnem obdobju nastajanja slovenske narodne zavesti Janez Evangelist Krek (1865–1917) je zapisal, da je življenje trpljenje in potrpljenje.¹ Delitev življenja z drugim oziroma človekovo vživljanje v skrivnostno celovitost življenja z drugimi omogoča in vleče človeka iz sebe in njegove sebičnosti, ga odpira drugim, vrašča v družbeno tkivo ter ga usposablja za ljubezen in sočutje z drugimi. Sam Krek je bil z dejavno življenjsko zavzetostjo in neprestano razpoložljivostjo za ljudi in celoten narod zgled takega življenja za druge. Poudarjal je, da krščanstvo človeka vleče iz za-verovanosti vase, ga osvobaja samoljubnosti in usposablja za razpoložljivost za

¹ Zanimivo, da je Marijan Kokalj iz Topolj, Selca, danes jezuitski duhovnik, z uprizoritvijo Krekove igre *Turški križ* doma zorel za režijo Škofjeloškega pasijona, ki ga je s sodelavci postavil leta 1999 in 2000.

druge. Tako se utrjuje sočutje med ljudmi in se jih vzgaja za vživljanje v težave in stiske drugih. To odpiranje trpljenju drugega človeka pa poleg njegovih lastnih stisk prinaša ob stikih in vživljanju v druge še dodatno trpljenje. Sam Bog, kot je Krek poudarjal v postnih pridigah v ljubljanski stolnici spomladi leta 1906, je z učlovečenjem Jezusa Kristusa pokazal to sočutnost do človeka in delil z nami križe in težave življenja. Po njegovem zgledu naj kristjani in drugi hodijo za njim. Ob Kristusovem križevem potu se tudi sami usposablajo za življenje darovanja, kot je zapisal pesnik Simon Gregorčič: »Daritev bodi ti življenje celo; oltar najlepši je – srca oltar, ljubezen sveta v njem – nebešk' je žar, Gospodu žrtva vsako dobro delo.«

Križev pot se je v srednjeveškem krščanstvu, posebno pod vplivom svetega Frančiška (1181/2–1226), začetnika manjših bratov oziroma frančiškanov, kapucinov in minoritov, razširil kot pobožnost, v kateri so se verni vživljali v Kristusovo trpljenje. Križev pot se je tako uveljavil kot molitev in drama (pasijon) človeškega življenja. V njem se na izrazit način prepletata trpljenje Božjega Sina in trpljenje vsakega človeka. S pobožnostjo pasijona je v veri v Božjega sina rasla, se utrjevala in krepila vera, da človek v trpljenju ni sam, saj je Božji Sin Jezus Kristus delil, in v vseh časih stalno deli, človeško trpljenje in ga odrešuje za večno življenje.

Frančišek Asiški je spodbudil tudi postavljanje jaslic. Ta krščanski običaj uteleša in ponavzočuje Boga med nami (*Emanuel* = Bog z nami). Jaslice in pasijon, kot najbolj izraziti vidni podobi Božje navzočnosti med nami v osebi Boga – Človeka Jezusa Kristusa, sta obenem smernici in odrešenjski skrivnosti človeka. Po pesniku Otonu Župančiču naj bi se naše družine ravnale po sveti družini in živele iz bogkovega kota, se pravi od jaslic do križa naj bi iz bogkovega kota deževal blagoslov na življenje vernih kristjanov. V tem smislu je judovska spreobrnjenka h krščanstvu, karmeličanka sestra Benedikta oziroma mučenka Auschwitzta Edith Stein (1891–1942), napisala delo *Od jaslic do križa*. Vsak človek se rodi v bolečini in v zibelko človeka kot končnega, smrtnega bitja je vgrajena nikoli razložljiva pot trpljenja, ki se na tem svetu konča s smrtjo. Tudi na križu umirajoči Jezus Kristus je solidaren s človekom v teh najtežjih trenutkih in ga v trpljenju spodbuja in dviga, kot je zagotovil Jezus rojaku, ki je bil križan z njim: »Danes boš z menoj v raj.« (Lk 23,43) Obujeni od mrtvih odpira zarjo večnega odrešenja. Človeško življenje vseskozi spremlja obnebj Odrešenika, ki se je rodil, živel v (ubogi) človeški družini, trpel, bil križan za nas in bil obujen v slavi. V tem njegovem križevem potu kristjani nekoč in danes iščemo odgovore na svoje nerazumljive križeve poti. Tudi naši rojaki na Loškem gradu in drugih moriščih po Škofjeloški okolici in Sloveniji so z vero v Kristusa hodili po nečloveški poti trpljenja in smrti, z upanjem na večno zarjo pri Njem.

KAKO UBESEDITI SMISELNOST TRPLJENJA?

Človekova življenjsko usodna in najbolj odločilna zaznamovanost je izkušnja trpljenja. Usodna je zato, ker je človek ne zna ali ne zmore nikoli popolnoma razložiti; odločilna pa, ker najbolj zaznamuje človeško življenje; nobena druga razsežnost življenja človeku ne pusti tako globokih sledi kot trpljenje. Brazde na obrazu razodevajo trpečega človeka, ki se je oblikoval v preizkušnji bolečine, zadane od trpljenja. To se zarije pod kožo in naguba oziroma razburka življenjsko čistino. Radost življenja je praviloma kratkotrajna, bolečine pa toliko bolj pogoste, zato temu primerno razgibajo enostavnost in gladkóst življenja. Če jih človek ni mogel ali znal ubesediti – ker je beseda človekovo orodje spoprijemanja z njegovo zahtevno resničnostjo – se globoko zarijejo v njegovo duševno podzavest. Da bi človek kot vsemu v svojem življenju odmeril dalj in stran, se pravi, osmisli to skrivnost svojega življenja, se stalno sprašuje in išče odgovor za nerazumljive, nečloveške in človekovo dožemanje presegajoče trpljenjske udarce in preizkušnje. V zgodovini našega naroda so bili temu priče naši rojaki med in po 2. svetovni vojni, ko je slovenska kalvarija oplazila skoraj vsakega človeka v vlogi trpečega Kristusa, sočutnih žena in mož ali pa Pilata, rabljev oziroma drugih ljudi v zatiral-skih vlogah na slovenski kalvariji življenja in smrti na obeh straneh bratomornega prevrata. Še bolj kruto je bilo to trpljenje zato, ker ga večina prizadetih ni mogla in smela ubesediti. Ta travma še vedno tli v slovenski osebni in družbeni podzavesti. Ubeseđenje bolečine pa se lahko zgodi le prek drugih ljudi, partnerjev oziroma sogovornikov, ki v medsebojni izmenjavi – komunikaciji – razklenejo usedline trpljenja in olajšajo dušo. Zato toliko bolj kruto in nečloveško zaznamujejo človeka prikrite, nasilno ali nezavedno zamolčane bolečine, ki jih ne more ali ne sme razodeti sočloveku. Za človeka kot govoreče bitje je življenjskega pomena odprtost drugemu in možnost, da z njim podeli življenje. To se na človeški način zgodi le z besedo. Če beseda utihne in pogovor zamre, človek nima drugih sredstev, s katerimi bi izgladil svoje življenjske napetosti. Ker je trpljenje tako občutljiva plat človeške biti, človek težko pride z besedo na dan. Toliko bolj, če s silo zapremo pot besedi trpljenja, bodisi, da smo gluhi za trpljenje sočloveka ali celo nasilno, kot je bilo to primer v totalitarnih režimih, ko ljudem zaprejo možnosti, da bi izgovorili svojo bolečino. Zato so tako pomembni pričevalci koncentracijskih taborišč po Sloveniji in po svetu, ker izpolnjujejo dolg do zamolčanih, zasutih, zažganih ali kako drugače uničenih človeških življenj. Tudi odhajajoči v smrt so skušali odvreči listič, z zapisom o odhodu v Kočevski rog ali kako drugo morišče. Trpini so na poti v smrt skušali sotrpinom, za katere so upali, da bodo preživeli, dati znamenja svoje usode, da bi se ohranil spomin na kraj in način njihove smrti. Potrdili so jo vsaj redki pričevalci, ki jim je uspelo uiti z morišč. Moderni sistemi mučenja in genocidov so namreč izdelali prefinjene strategije, da bi preprečili ubeseđenje

trpljenja. Ranjeno in okrutno zatrto človeškost so tako oropali osnovne človeške možnosti: deliti življenje in trpljenje z drugimi, da bi jim srečanje vsaj olajšalo trpljenje. Ni zaman zapisal pesnik Simon Gregorčič: »Gorje mu, ki v nesreči biva sam; a srečen ni, kdor srečo uživa sam!«

Raziskave potrjujejo, da so starši, ki so doživeli krutost nacističnih taborišč in jih skušali prikriti svojim otrokom, te kljub temu nebesedno prenesli na svoje otroke in jih zaznamovali s travmami, ki so jih nosili v sebi. Namesto, da bi jih ubesedili, so jih nebesedno nalagali otrokom in jih nezavedno zaznamovali s svojo bolečino oziroma jim obremenili življenje. Pri nas sicer šele dobro začenjamo raziskovati, kakšne so posledice medvojnih in povojnih, na silo zamolčanih in prikritih, morij in morišč, a posledice so v družbi kljub temu vidne. Ljudje smo nepomirjeni, družba je razklana, usedline neobdelane krute polpreteklosti pa slovensko družbo puščajo negotovo in jo vodijo tudi v tvegano, negotovo in družbeno nekonsistentno (nesprijemljivo = se ne da povezati, nezraščeno, nesodelovalno) prihodnost. Smiselnost trpljenja se rešuje v srečanju z ljudmi in Bogom. Večkrat ostane človeku molitev kot zadnje sredstvo, zato je Križev pot tako pomenljiva molitev v usodnih preizkušnjah življenja.

SPRAŠUJOČI SE ČLOVEK

Nad težo življenja so tožili Grki in se spraševali po smislu življenja. Sofokles v *Ojdiču na Kolonu* pravi, da je za človeka bolje, da se ne rodi, če pa se je že rodil, pomeni odrešitev, da se čim prej umakne s tega sveta, se pravi umre in tako čim hitreje zapusti ta kraj trpljenja.

Trpljenje je zaradi svoje silovitosti odločilno gibalo oziroma pobuda (motiv) človekovemu iskanju oziroma oblikovanju orodij za osmišljanje življenjskih križev in iskanje opore v njih pri soljudeh. Sočutje je zato pomembna človekova usposobljenost za življenje z drugimi, ki najde svoje mesto in potrditev ravno v sotrpljenju z ljudmi. Človek sam sicer išče poti iz te trpljenjske zadetosti in zaznamovanosti, da bi si čim bolj olajšal trpljenje in si življenje napravil bolj znosno. Pot je lažja in znosnejša v povezanosti z drugimi. Zato so najbolj kritični časi ravno časi hudih prepirov, vojn, to so časi nerazumljivega trpljenja. Že fizično trpljenje, se pravi, naravne nesreče, so človeku uganka. Še bolj zahtevno je moralno trpljenje, ki ga človek povzroča sočloveku. Oboje je v vojnah in revolucijah 20. stoletja doživelo naslutene in nedojemljive razsežnosti. Bil je čas skrajnosti, kot pravi zgodovinar Hobsbawm. Take skrajnosti se zaostrujejo v tretjo in najglobljo Leibnizovo metafizično razsežnost kot ‚večni‘ bitni problem človeka, namreč: zakaj trpljenje sploh je.

Kritična obdobja življenja, osebne in družinske nesreče, naravne ujme ali vojne in prevrati, ki jih je povzročil človek sam, stopnjujejo oziroma zaostrujejo pro-

blem smiselnosti življenja in naslavljajo tudi na Boga, kot izvor in cilj človekovega življenja, žgoče vprašanje, zakaj trpljenje. Na to skušajo odgovoriti številni misleci in umetniki, saj gre za temeljno vprašanje človeka. Filozof Leibniz trpljenje razčlenjuje kot fizično, moralno in metafizično zlo. Fizično zlo pomeni, da živimo v svetu nepopolnosti. Doživljamo ga sicer kot dobrega, a se ne razodeva v polnosti kot dober. Filozofi so zato (poenostavljeno) sklepali, da je zlo pomanjkanje dobrega. Svet namreč okušamo kot nepopolnost, nesrečo, težavo oziroma kot trpljenje in smrt. Še bolj žgoč problem je moralno zlo. Ljudje zadajamo bolečine drug drugemu. Metafizično zlo pa je po Leibnizu zaznamovanost končne biti z omejenostjo oziroma nepopolnostjo. Človek kot umno bitje, ki skuša stvari domisliti do konca, ne more najti odgovora na to temeljno dejstvo njegove biti. Lahko rečemo, da je od pradavnih časov celotno človekovo življenje predvsem osmislitev trpljenja. Srednjeveški misleci so v tem smislu trdili, da je življenje umetnost umiranja (*ars moreindi*) oziroma smrt je – življenje mojega življenja. Gustav Mahler je v svoji *Drugi simfoniji zapisal*: »Umrli bom, da bom ponovno živel.« Tako osnovno sporočilo nam daje tudi Jezus, ko pravi: »Resnično, resnično vam povem: Če pšenično zrno ne pade v zemljo in ne umre, ostane samo, če pa umre, obrodi obilo sadu.« (Jn 12,24)

TRPLJENJE IN VERA

Razumljivo, da se posebno religije sprašujejo po smislu trpljenja in smiselnost človeškega trpljenja povezujejo tudi z vprašanjem po Bogu. Tukaj se bomo omejili na judovsko in krščansko izročilo, spregovorili pa bomo tudi o budizmu in omenili še druge indijske religije, in sicer, ker se izrazito ukvarjajo s človeškim trpljenjem.

Judovstvo ima močna besedila o trpljenju nedolžnega. Posebej izrazita je *Jobova knjiga*, problem izpostavljajo tudi druge tako imenovane modrostne knjige, med njimi *Sirahova knjiga*, *Knjiga modrosti ter Pregovori*. Krščanstvo postavlja v središče Kristusa, Boga na križu. Knjiga modrosti izpostavlja življenje pravičnega in pogubo krivičnega. Sicer je odgovor vseh teh knjig, da trpljenje povzroča hudi duh oziroma analogno hudoben človek, da pa Bog pravičnega rešuje iz tega, če ne v času življenja pa po smrti. Višek ta vera dosega v obujenju Jezusa Kristusa, nedolžnega božjega služabnika, kot je zapisal prerok Izaija (Poglavja 43, 49, 50 in 52). A Jezusova prošnja pred trpljenjem: »In šel je malo naprej, se vrgel na tla in molil, da bi šla, če je mogoče, ta ura mimo njega.« (Mr 14,35), govori o tem, da je tudi on doživljal, skrajnost človeške trpljenjske usode.

Budizem je tako kot krščanstvo blizu človeškemu trpljenju, a spodbuja k čim večjemu oddaljevanju od življenja, kar bo prineslo rešitev od trpljenja. Zato budistični nauk o trpljenju označujemo kot pesimistično etiko, medtem ko v kr-

ščanstvu lahko govorimo o optimistični etiki, saj poudarja, da po Kristusovem vstajenjskem zgledu trpljenje pelje v odrešenje človeka kot osebe. Razlika je torej v tem, da budizem označuje trpljenje negativno, saj izvira neposredno iz življenja. Budisti posvečajo vso energijo preseganju življenja. Z vajo se človek lahko dvigne nad življenje in v premagovanju življenjskih gonov, ki vzdržujejo življenje, najde pomiritev. Z drugimi besedami: budizem meni, da je treba vse, kar gradi, omogoča in pospešuje življenje, zavračati, da bi človek postajal vse manj udeležen na procesih življenja, dosegel pomirjenje in nirvano, prišel v stanje popolnega mirovanja, v katerem ne bi čutil nobenih življenjskih potreb več. Budizem oznanja štiri temeljne resnice: 1. Vse življenje je trpljenje. 2. Vse trpljenje povzroča sebično poželenje, »žeja«. 3. Odprava poželenja vodi do odprave trpljenja, do prekinitve verige ponovnega rojevanja. 4. Pot do osvoboditve poželenja je sveta osmerna pot, ki jo sestavljajo: pravilna vera, pravilno mišljenje, pravilno govorjenje, pravilno ravnanje, pravilno življenje, pravilno stremljenje, pravilno spominjanje, pravilno poglobljanje. Sidharta Gautama je skozi uvid v resnice in skozi prehojeno osmerno potjo postal razsvetljeni (Buda).

Če krščanstvo govori o osmišljanju trpljenja, ki vsebuje tudi človekovo prizadetost nad trpljenjem drugih in sočutnost z njimi, budizem in tudi druge indijske religiozne smeri spodbujajo človeka k neudeleženi, zmanjševanju lasnih potreb. Džainizem, ki mu je pripadal tudi indijski mislec Gandi, uči, naj človek uživa čim manj stvari – tudi hrane. Pravilo džainističnih menihov je dvaintrideset ust (rastlinske, tj. najbolj preproste in najmanj življenje ogrožajoče hrane) na dan. Uživanje mesa zahteva uničenje življenja živali, zato ni skladno s tem naukom. Obenem vse te smeri poudarjajo, da ni pomembno, ali delimo trpljenje z drugim, saj mu ga ne moremo vzeti ali ga olajšati, pač pa naj bo vsakdo prepuščen, da se sam osvobaja in rešuje. Mati Terezija iz Kalkute je po krščanskem prepričanju ravno zato s svojimi sestrami – in one počno to še danes – pomagala revežem dostojno in človeško umirati. Bistvo večine indijskih duhovnih gibanj pa je odpoved vsemu in prepustitev človeka usodi. So pa zato kritična do sodobne človekove potrošniške požrešnosti, ki načenjajo naravo in živa bitja, zato danes številni, tudi na podlagi tega, opozarjajo na požrešnost sodobnega potrošniškega človeka. Seveda pa je odpoved sebi – kot rečeno – tudi pomembno sporočilo krščanstva.

NEDOJEMLJIVA SKRIVNOST IN VPRAŠANJE PRAVIČNOSTI

Kljub temu ali ravno zato zlo in trpljenje ostajata najbolj nedoumljiva in preskušena skrivnost človeškega bitja. Evangeličanski teolog Jürgen Moltmann razmišlja takole: »Tako kot je svet zares ustrojen, se vera v hudiča kaže bližja kot pa vera v Boga. Pekli svetovnih vojn, Auschwitza, Hirošime, Vietnama in vsakdanja

izkušnja, ki človeka pooblašča, da drugemu reče: ‚življenje mi delaš pekel; pogosto vodi k temu, da si svet predstavljamo kot ‚hišo mrtvih‘, kot vrtec, norišnico ali kot *univers concentrationnaire* (koncentracijski svet), ne pa kot dobro zemljo pod dobrim nebom pravičnega Boga.« Avgust Strindberg (1849–1912) je razlagal: »Jezus Kristus se je spustil v pekel; ta spust v pekel, to je njegovo potovanje tukaj na zemlji, njegova pot skozi norišnico, mrtvašnico na zemlji.« Teizem in ateizem se po njegovem preskušata s smislom življenja tako, da skušata dokazati »ravnodušnost Boga in njegov končni odhod iz človeškega sveta. Ateizem se tu predstavlja kot brat teizma«. Oboje je metafizično razlaganje, ki skuša pojasniti svet kot delo božanskega človeka ali Boga. Tako Max Horkheimer kritizira kot nepravilno takó kapitalistično kot Stalinovo marksistično društvo in kot vrhunec svoje kritične teorije izpostavlja »hrepenenje po tem, da ubijalec ne bi triumfiral nad žrtvijo«. A kako na tem svetu ob tolikem trpljenju nedolžnih, posebno otrok, preprečiti zmagoslavje tiranov oziroma gospodujočih, ki imajo v oblasti bogastvo sveta nad nedolžnimi?

Ostaja upanje, ki so ga gojili naši rojaki na poti v smrt v povojnih koncentracijskih taboriščih in moriščih: Šentvid, Teharje, Škofjeloški grad in okolica, Kočevski rog, Huda Jama, rudniški rovi. Kristusovo rojstvo, smrt na križu in njegovo vstajenje so bili trpinom upanje, da je tudi v tej katastrofi Bog z njimi. Čeprav ne znamo dati odgovora, zakaj se je to njim zgodilo in zakaj se to dogaja tudi tolikim drugim zemljanom, ostajata to naše upanje in zaveza, da delimo trpljenje ljudi, smo simpatični – se vživljamo drug v drugega ter smo solidarni v življenju z drugimi ter tako svetu oznanjamo, da je v vsakem človeškem položaju Bog z nami in da njegova pravičnost kljub človeškim krivicam vlada nad človeštvom in svetom. Ta najbolj zanesljiva pot iz nasilja v človeško, sodelovalno in, moderno rečeno, demokratično družbo, ostaja stalen in nikoli popolnoma uresničen cilj in hrepenenje človeka.

POMAGA NAM SAMO BOG, KI TRPI Z NAMI

Elie Wiesel v svojem avtobiografskem romanu *Noč* razmišlja o svoji kruti usodi in iz svoje pretresljive življenjske izkušnje postavlja sartrovsko vprašanje: Ali je mogoče verjeti v Boga, ki dopušča trpljenje nedolžnih, posebej otrok? Podobno je Sartre, prepričan, da v takega Boga, ki dopušča smrt nedolžnih otrok, ni mogoče verovati in zaključuje, da »ne bi smeli spočeti nobenih otrok več«. Wiesel pretresen ugotavlja, da je Bog obvisel na vislicah v otroku, ki so ga nacisti obesili sredi taborišča. Komaj petnajstletni Elie, ki se je v taborišču iz taktičnih oziroma preživitvenih razlogov pretvarjal, da jih ima že osemnajst, se vse življenje spominja nečloveškega doživetja obešanja otroka v taborišču Buna. »Zaslišal sem, kako mi bije srce. Tisoči ljudi, ki so vsakodnevno umirali v Auschwitzu in Birkenauu v

krematorijskih pečeh, me niso več vznemirjali. A ta, naslonjen na smrtna vešala, ta me je pretresel ... Za seboj sem zaslišal istega človeka vprašati: ‚Kje je torej Bog?‘ V sebi sem začutil glas, ki mu je odgovarjal: ‚Kje je?‘ Tukaj je – obešen je tukaj na teh vešalih ...«

Tudi Bog je postal ena izmed največjih ugank holokavstov 20. stoletja, Auschwitza ter komunističnih in številnih drugih sodobnih iztrebljanjih narodov v revoluciji v Sloveniji in drugod, npr. v BiH ali Ugandi ali danes po genocidu nad kristjani v Iraku, Siriji in drugih arabskih deželah, za kar ima ‚krščanska Evropa‘ malo posluha.

Po Leibnizu na teodicejsko vprašanje, ali je mogoče verovati v Boga spričo trpljenja, sledi odgovor, da Boga ni mogoče kriviti za trpljenje na tem svetu. Ne glede na to ostaja Bog zaradi trpljenja tolikih ljudi problem. Že omenjeni Jürgen Moltmann v svojem delu *Razpeti Bog* kritično presoja teologijo zaradi premajhne zavzetosti cerkve zoper režime, ki so ali še zatirajo človeka. Teološko refleksijo spremlja njegova lastna izkušnja bombardiranja Hamburga leta 1945, ko je imel 17 let, umrlo pa je 40.000 njegovih rojakov. Nanjo je vplival tudi obisk koncentracijskega taborišča Majdanek pri Lublinu leta 1961. Zaradi nacističnih koncentracijskih taborišč se Moltmann sramuje svojih rojakov, ki so tako zverinsko morili taboriščnike. »Knjiga *Razpeti Bog* je v osnovi knjiga o veri v Boga po Kristusovem razpelu. To, kar lahko rečemo ‚po Auschwitzu‘, je odvisno od tega, kar lahko rečemo o Bogu po Kristusovem razpelu, ko imamo v ušesu Kristusov smrtni krik: ‚Moj Bog, moj Bog, zakaj si me zapustil?‘ (Mt 27,46) Celotna knjiga je poskus razumevanja od Boga zapuščenega sina Jezusa Kristusa. Razodeti ga je treba kot takega, ki je prisoten v trpljenju in med žrtvami našega časa ... Pomaga lahko samo Bog, ki trpi, je zapisal Dietrich Bonhoeffer v zaporniški celici neposredno pred svojim umorom.«

Smrt Boga – Človeka je središče in temelj krščanske teologije. To ostaja skrivnost, kajti človeku ni mogoče dojeti tega dogajanja, podobno kot ni mogoče dojeti nedolžnih smrti številnih ljudi, posebno otrok. Postavlja pa se vprašanje družbene pravičnosti in vloge vernih oziroma cerkva in drugih ustanov pri zagotavljanju pravičnosti v svetu. Ljudje smo stalno pred izzivom, da vzpostavljamo pravična razmerja med nami. Zato je naloga kristjanov moliti in vzpostavljati pravične razmere v svetu. Pomaga lahko torej samo Bog, ki trpi, kajti nobeno drugo delo ni odrešilno. Odrešilno je le deliti trpljenje drugih ljudi. To velja tako za verne kot za vse druge. Sami lahko pomagamo samo tako, da s trpečimi delimo trpljenje. Zato tudi odgovor teologije ne more biti drugačen. Njena naloga ni kakršnokoli pojasnjevanje, zakaj trpljenje ali iskanje utemeljitve trpljenja s teološkimi razlagami oziroma z Bogom, pač pa lahko le pokažemo, kako je pričevanje Jezusa Kristusa odločilno za razumevanje vseh, tudi najbolj

nečloveških razmer. Sam Bog deli z nami človeški položaj in tudi on se v trpljenju sprašuje, zakaj ga je Bog zapustil. Podobno se sprašuje vsak človek v trpljenju. Zato je bistvo teologije, da pokaže ta človeški položaj v luči trpljenja Jezusa Kristusa. Teologije ostaja kritika nepravičnih razmer in njena naloga je, da v molitvi odpira upanje, da po poti Jezusa Kristusa v solidarnosti z drugimi trpečimi prihajamo naproti Bogu. Razumljivo, da si ljudje postavljamo vprašanje trpljenja nedolžnih v svetu. Verni smo prepričani, da je odgovor v osebem zgledu Boga – Človeka Jezusa Kristusa, ki je živel in trpel ter kot človek umrl na križu. Po njegovem zgledu je smiselnost življenja v tem, da tudi verni, ki sledimo njegovi poti, delimo trpljenje sveta. To pa ne velja samo za verne. Človek, ki se zaveda človeškosti, ne more biti neempatičen, nesolidaren, pač pa naj deli z drugim človekom njegovo bolečino. Življenjske izkušnje nam namreč potrjujejo, da je takšna odločitev smiselna in prinaša pravo odrešenje. Nasprotno od takega razumevanja je lahko le nasilje, ki prinaša nesrečo in smrt za druge ter ruši duševni mir tudi v storilcih ter tako celotno družbo dela nevrotično, saj posledično povzroča nasilje in ustvarja nečloveške razmere. Dokazov za to je v daljni in bližnji zgodovini na pretek. Nasilni posamezniki ali skupine so nekoč in danes v svoje oblastne in prestižne cilje vpregali ljudi, jih uničevali ter žrtvovali. Vse to pa ni ustvarjalo raja na zemlji, pač opustošenje in pekel. Torej ne le verska, pač pa tudi splošnočloveška izkušnja potrjuje pomen sprave, empatije in deležnosti v življenju drugih za resnično blaginjo človeštva. Le v dialektiki med pravičnostjo in trpljenjem se razrešuje vprašanje trpečega Boga – človeka in vprašanje trpljenja človeka sploh.

Takšno izkušnjo lahko odkrijemo že v zgodovini Izraelcev. Izraelsko ljudstvo se je razumelo kot narod, s katerim trpi tudi Bog, ko s svojim narodom deli božje življenje. Preroki oznanjajo Boga, ki je Bog ljudstva, zato je tudi božje ljudstvo simpatično, solidarno in pripravljeno deliti med seboj trpljenje. Gre za »samoponiževanje Boga«, o čemer govorijo judovski rabini v zadnjih stoletjih pred Kristusom. Tako judovska teologija postavlja temelje novozaveznemu razodetju Jezusa Kristusa kot Boga z nami (*Emanuel*, Mt 1, 23). Na tej izkušnji že omenjeni judovski taboriščnik Wiesel v knjigi *Noč* odgovarja na vprašanje, kje je Bog: »Tukaj je – obešen je tukaj na teh vešalih.«. Po krščanski teologiji se po Kristusu in z njim odpira dialoški odnos človeka do Boga. Bog je Bog z nami in zato ostaja upanje tudi v in po Auschwitzu.

SLOVENSKA PREVRATNA KALVARIJA

Vojna in prevrat sta slovenski narod strahovito, neizmerno, dolgoročno skoraj usodno preoblikovala in zaznamovala tudi glede sprejemanja trpljenja. Po eni strani so se dogajale neopisljive razsežnosti trpljenja, po drugi pa je družbeno

preoblikovanje v ljudeh zmanjšalo zmožnost obdelave trpljenja. To je vztrajno vplivalo tudi na kristjane, saj sta izobraževalna in vzgojna politika nasilno na vseh nivojih izključili krščanske prvine in zelo omejili tudi možnosti Cerkve, da jih uveljavlja. Tako je na vse ljudi, tudi na kristjane, usodno delovalo to nasilno in totalno prevrednotenje vrednot, ki je zajelo narodovo življenje. Vse je vplivalo tudi na nezmožnost obdelave strahotnega bremena holokavsta, tako pri posameznikih kot celotnem narodu. Dosedanje krščanske smernice za življenje posameznika in naroda so se izgubljale. Ni bilo več spodbud za reševanje medosebnih in narodnih razmerij s sočutjem, vživljanjem, potrpljenjem, usihala sta dialoškost in človeški čut. Polagoma, a vztrajno se je vrednostni svet krščanstva izgubljal in začel se je postavljati svet drugačnih vrednot. Kot je zapisal Berdjajev za sovjete, se je tako menjavala podoba človeka. Namesto milega, sočutnega in ponižnega je zavladal neobrit, surov obraz, ki nasilno brez ozirov odstranjuje in uničuje, ne le stvari, pač pa tudi ljudi. Tako sta se družbeno trpljenje in potrpljenje zožila le na podložne, ki se morajo podrediti ali pa biti delno ali popolnoma odstranjeni. Ti smejo živeti le po dovoljenju oziroma toleriranju vladajočih, ki pa imajo popolno oblast in nadzor nad ostalimi; to sta obrazec in shema totalitarnih režimov. Eni gospodujejo, drugi se morajo popolnoma podrediti. Pojavlja se celo pregovorno mnenje, da so revolucionarji izbirali potrpežljiva krščansko vzgojena dekleta za svoje žene. Na vseh družbenih nivojih so odločali partijci kot dejanski gospodarji vsega premoženja, bivši lastniki ali uslužbenci – če so preživeli – pa so opravljali le administrativne in poslovne formalnosti, ker so se nanje spoznali in so še ohranjali krščansko etiko korektnega poslovanja. Del naroda, ki je vztrajal na krščanskih načelih in načelih demokratičnega poslovanja, je bil ali likvidiran ali je moral potrpeti. Spomin Janka Pintarja iz Dražgoš na uničenje njegove vasi govori tudi o očetovem strahu, da bo komunizem pometel s krščanstvom: *»Prav zaradi navedenega strahu pred komunizmom je moj ata nekaj dni pred dražgoško tragedijo, ko sta k nam prišla na obisk dva partizana, vprašal, kaj bo po vojni z vero. Eden je odgovoril: ‚Bili smo v neki hiši, pa je tovariš rekel, da bodo po zmagi vse nabožne slike letele dol s sten. Tega tovariša smo zato takoj ustrelili.‘«*

Kako torej sprejeti resnico o med- in povojnih žrtvah, če nas je totalitarna polpreteklost sistemsko odvrčala in nam zapirala pota do resnice in sočutja? Danes poleg zapletenih družbenih usedlin polpreteklosti na to negativno vpliva tudi prevladujoča družbena usmeritev, ki spodbuja le k zunanji uspešnosti, zanemarja pa izgradnjo celostnega človeka in njegovih vrednot. Ali lahko Škofjeloški pasijon prispeva k procesu iskanje resnice in sprave ter nas vzgaja za gojitev sočutje in vživljanja v žrtve?

SLOVENSKA ZAZNAMOVANOST S PASIJONOM

Povojna koncentracijska taborišča niso zaznamovala le zaprtih oziroma večino pomorjenih in njihovih sorodnikov, pač pa v procesih dejavno vključene, tudi okoličane, ujetnike in druge, ki so tako ali drugače sodelovali v teh krutih procesih in jih videli ali vedeli zanje. Čeprav so bili udeleženci pomorov praviloma izbrani ljudje, so oblastniki vključili tudi druge, ki so bolj ali manj prisilno pomagali – npr. prijavljali vrnjene ali pobegle ljudi, sodelovali pri »sanitarnih« ukrepih itd. Zato je še danes veliko nasprotovanja razčiščenju teh zapletenih procesov. Še vedno je čutiti preprečevanje oziroma nasprotovanje, da bi znamenja pobijanja in prekopavanje trupel okoli škofjeloškega gradu in v okolici prišla na dan. Ostaja še veliko nepojasnjenega glede očiščevanja grajskih kleti in okolice. Obstajajo še zasute kleti, kar pušča dvome o tem, da ne bi bila tam zasuta trupla. Kljub pričevanjem ni uradne potrditve morišč Pevno, Crngrob in drugih v okolici Škofje Loke. Podobne težave spremljajo tudi odkrivanje morišč drugod po Sloveniji, v Hudi Jami, Kočevskem rogu itd. Predvsem se povsod čutijo prizadeti svojci žrtev, ki praviloma ne morejo prisostvovati izkopom, nimajo možnosti odločanja pri prekopih in pokopih, oblast v Ljubljani celo nasprotuje pokopu med vojno pomorjenih Romov na Žalah in tudi žrtev pomora v Kočevskem Rogu. Prizadeti pa so tudi svojci rabljev in sodelavcev.

Vse to potrjuje, da je soočenje z resnico povojnih in medvojnih nasilnih postopkov zahtevno delo, ki terja še celovito politično, administrativno ter posebno idejno in duhovno obdelavo. Prvi del morajo opraviti državni organi, ki so dolžni vzpostaviti družbeno pravičnost, posebno kar zadeva rehabilitacijo nedolžnih žrtev, tudi v javnosti, ter njihov dostojen pokop. Drugi, vendar nič manj pomemben del je v pristojnosti posameznikov, skupin, civilno-družbenih organizacij. V tem okviru ima škofjeloški pasijon, in vse dogajanje okrog njega, izjemno pomembno očiščevalno vlogo, četudi ta na zunaj ni morda tako prepoznavna.

O problemih povojnih pobojev pa je treba javno govoriti. Ne glede na to, da je večina žrtev in tudi storilcev mrtvih, se njihove travme prenašajo na naslednje rodove. Prav tako – kot že zapisano – nismo še opravili najpomembnejše naloge, uradno rehabilitirali in dostojno pokopali žrtev. S tem bi tudi svojci žrtev dobili ustrezno moralno zadoščenje, kar bi preprečevalo, da bi se nakopičene travme, neprečiščene posledice pomorov pri svojcih žrtev in svojcih rabljev prenašale naprej in oteževale družbeno življenje, ki je zdaj pod vtisom teh nerešenih problemov ohromljeno.

Škofjeloški in vsak pasijon oziroma križev pot je spodbuda za spraševanje po smislu življenja in trpljenja. Viktor Frankl je tudi v taborišču smrti zatrdil: »Kljub temu rečem življenju da!« Tudi mi moramo kljub vsem težkim kalvarijam, s katerimi nas je zaznamovala polpreteklost, reči življenju med nami da. Še posebej,

ker je tudi zaradi te neobdelane preteklosti to življenje med nami za marsikoga ali kar za večino oteženo, obremenjujoče in se neobdelana preteklost prenaša na vseh ravneh življenja na prihodnje rodove. Da je življenje med Slovenci ogroženo, potrjujejo številni pojavi kulture smrti, ki žrtvuje ljudi ne le za ideologijo potrošništva, pač pa tudi za vzdrževanje laži o polpreteklosti. Posredno oboje vpliva tudi na neodločnost pri vzgoji in izobraževanju ter nepripravljenosti spoprijemati se s pojavi korupcije ter vzpostavljanja delovanja pravne države in zaščite človekovih pravic. To obremenjuje mlade, ki imajo slaba izhodišča za polno in uspešno življenje.

Pasijon je učna ura soočenja z vsako osebno in družbeno bolečino ter trpljenjem. Tudi bratomorni spopad v polpreteklosti in posledični izvensodni poboji nedolžnih ljudi imajo v Kristusovem pasijonu svoje zrcalo, za žrtve in rablje ter njihove kalvarije tu na škofjeloškem in na ostalih več kot 650 moriščih po Sloveniji. V njih so zakopani in v podzavest potlačeni trpljenja, zamolčanosti, odrinjenosti, zapostavljenosti, prikrite bolečine, ki tlijo v človeških srcih ter obremenjuje celotno našo družbo. Reči življenju da in videti smisel, se pravi iti s Kristusom po križevem potu v upanju na zarjo vstajenja. Iti po tej poti pomeni deliti, izmenjavati pretekle in sedanje boleče in tragične izkušnje ter tako očiščevati sebe in družbo za bolj čvrsto in polno življenje na tem svetu in verni upamo, da tudi na drugem.

Škofjeloški pasijon je procesija vseh stanov, ki jih, vse po vrsti, čaka smrt. Ne glede na njihovo pomembnost in moč, stan ali bogastvo so vladarji, škofje, duhovniki, knezi, rokodelci, obrtniki, kmetje in delavci, moški in ženske izpostavljeni njenemu zadnjemu klicu. Nekoč in danes nas kliče smrt k treznosti, pravičnosti in predvsem zaupanju v Bogu, h kateremu vsi potujemo. On je pravični in usmiljeni sodnik in nas spodbuja, da bi v življenju postavljali njegova, večna merila in z večnosti merili našo vsakdanjost. V preteklosti so se ljudje ob Kristusovem trpljenju tudi sami vzgajali za življenje in smrt. Tako so se predniki učili umetnosti umiranja. To velja tudi za večino trpinov vojne in prevrata v Sloveniji in drugod. Prepričani, da je slovenska država nastala na krvi mučencev, kristjani verujemo, da Kristus ni odrešil sveta s silo, pač pa s svojim darovanjem. Pasijonsko dogajanje je spodbuda za reševanje smiselnosti preteklega in sedanjega trpljenja posameznikov in naroda ter upanje za vstajenje slovenskega naroda.